

מושב פתיחה*

דר' מרואן דוירי¹

אוקטובר 2000 נהיה לסימן דרך חשוב בחייהם של האזרחים הערבים הפלסטינים בישראל. סימני דרך אחרים קדמו לאוקטובר 2000, והחשוב מביניהם היא ההתקוממות ביום האדמה ב-1976. באוקטובר 2000, וביום האדמה 1976, השתמשו כוחות הביטחון והמשטרה באש חיה נגד המפגינים, וכתוצאה מכך נפלו מספר הרוגים ורבים נפצעו.

חובה עלינו, ביום זה, לסכם את הנסיון על מנת להפיק ממנו לקחים שילוו אותנו בהמשך מאבקנו האזרחי. לא פחות חשוב, לבחון את הקבוע והמשתנה בהיסטוריה שלנו כמיעוט לאומי. הדינמיקה של הסכסוך ביננו לבין המדינה לא השתנתה באופן ממשי ומהותי מאז יום האדמה הראשון ועד יום זה. עם זאת, אי אפשר לקבוע שכלום לא השתנה בין השנים 1976 ו-2000. חובה עלינו היום לבחון את שני הנסיונות המרים ולעמוד על השינויים שחלו במטרה להפיק את הלקחים. עלינו להעריך את השינויים שחלו באופן התייחסותה של המדינה והשינויים שחלו בקרבנו.

מה השתנה ביחסה של המדינה לאזרחים הערבים? אחרי יום האדמה סירבו השלטונות להקים ועדת חקירה ממלכתית, ומיד אחר-כך פורסם "מסמך קניג" הגזעני. מסמך זה פורסם על ידי מנהל מחוז הצפון קניג ובו הוא המליץ לשלטונות לרסן את האזרחים הערבים ביד יותר קשה. לאחר אוקטובר 2000 הוקמה ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, והיא פרסמה דו"ח המקל עם האחראים בממשלה ובמשטרה מחד, ומכיר בזכות האזרחים הערבים לשוויון אזרחי, מאידך. אולם, לא רק שהממשלה לא פעלה למימוש המלצותיה של ועדת אור, אלא היא מינתה ועדה (ועדת לפיד) שרוקנה את דו"ח ועדת אור מכל תוכן. למרות ההבדלים שהוזכרו לעיל בין התייחסות המדינה להפגנות יום האדמה לבין התייחסותה להפגנות אוקטובר 2000, ישראל עודנה רחוקה מלהתייחס לאזרחיה הערבים כאזרחים שווים, ועודנה מתייחסת אליהם כגוף זר המאיים עליה ושיש לרסנו.

ההבדל בין שתי התקופות, אפוא, הוא באופן שבו בוחרת המדינה לפעול כדי לרסן את האזרחים הערבים. בעוד שמסמך קניג המליץ על יתר שימוש בכוח, ועדת אור לא גינתה את האחראים על המדיניות הכוחנית, אך הציעה שימוש בדרכים אחרות במטרה לשלב את הערבים במדינה.

האם ואיך השתנו דרכי המאבק של המיעוט הערבי בישראל? בעקבות יום האדמה 1976 פרץ גל מהפכני והבשילה התפתחות לאומית חשובה שבאה לידי ביטוי בהפלת נציגי מפלגת השלטון ובנצחון הנהגות לאומיות ברוב הרשויות המקומיות הערביות. באותה תקופה הפך הועד הארצי של הרשויות המקומיות להנהגה לאומית קולקטיבית שגייסה אחריה את האזרחים הערבים. לאחר אוקטובר 2000 אנו עדים לנסיגה פוליטית ולאומית, ולסימנים המצביעים על נסיגה בעוצמת המאבק למען שיוויון אזרחי וקולקטיבי.

בצד זאת, אנו עדים להתפתחותה של החברה האזרחית והופעת עמותות שפועלות בשטח. בשנות ה-70 המפלגות, ובעיקר המפלגה הקומוניסטית, היו הגוף היחיד שהיה מסוגל להתמודד עם בעיותיהם של האזרחים הערבים. כיום, קיים ריבוי במספרן של מפלגות ועמותות שמרכזות סביבם משכילים ובעלי

* סקסט זה הוא סיכום דברי הפתיחה שנשא ד"ר מרואן דוירי בכנס "אוקטובר 2000: זיכרון למחאה", שארגן מרכז עדאלה, ועדת המעקב העליונה לענייני ערבים בישראל וועדת משפחות הרוגי אוקטובר 2000, בנצרת ביום 2.10.2004.

¹יו"ר הנהלת עדאלה

מקצוע אשר מנסים לטפל בבעיותיהם של האזרחים הערבים. אינני רואה בפעילות העמותות דבר העומד בסתירה עם תפקיד המפלגות וההנהגות הפוליטיות. אני רואה שביכולתם לשתף פעולה בהתמודדות עם אתגרי התקופה הזאת. במאבקנו נגד מדיניות הדיכוי והאפליה ישנו תפקיד חשוב למפלגות, וכמו כן תפקיד חשוב לעמותות. אין צד יכול למלא את מקומו של האחר בתפקידו ואחריותו. זה למעשה מה שקרה במהלך ולאחר אוקטובר 2000. עשרות עמותות, עאדלה ואחרות, מלאו כל אחת תפקיד בתחום התמחותה, תוך כדי שיתוף פעולה ביניהן יחד עם ההנהגות הפוליטיות במטרה להתמודד עם תוצאות אוקטובר, וזה היה שינוי מהותי בהתנהגותנו ביחס לשנות השבעים.

המדינה רואה ביום האדמה ובאוקטובר 2000 מבחן למידת נאמנותם של האזרחים הערבים למדינה. אולם, מבחינתנו, האירועים היו מבחן לצדק שהדמוקרטיה במדינה מעניקה לנו. בכל המבחנים הללו נכשלו מוסדות המדינה. הדמוקרטיה הישראלית, שהינה דמוקרטיה המבוססת על שלטון הרוב הכמותי, אפשרה בעבר, ועודנה מאפשרת, העברת החלטות וחוקים גזעניים המכוונים נגד הערבים. דמוקרטיה זו אפשרה את סילוקו של עם ממולדתו ואיפשרה את ההשתלטות על אדמותיו, והמשך מדיניות ההפליה הגזענית. כל עוד שרוב יהודי-ציוני ימשיך להיות מובטח, אזי ביכולתה של הדמוקרטיה הזאת להמשיך בדרך הזו, ולבצע כל תוכנית כולל טרנספר. לאור נסיונו עם הדמוקרטיה הישראלית שלא הבטיחה את הצדק ואפילו שרתה את טובתו של הרוב והתעלמה מהמיעוט, אין דרך אחרת מאשר ההתמודדות עם הדמוקרטיה הזו במטרה לתקנה, ולהפוך אותה לדמוקרטיה פלוראליסטית צודקת. זה מעביר אותנו לנושא חשוב ובער בימים אלה, והוא ניסוח חוקה למדינה.

לפי השקפתי, עניין החוקה של המדינה, שבימים אלה אחת ועדת חוקה וחוקה של הכנסת עוסקת בניסוחה, הוא אחד הנושאים החשובים ביותר שחובה עלינו להשקיע בו את מאמצינו באחריות ובזהירות. כידוע, החוקה חייבת להיות מעל כל חוק שמחוקקת הכנסת, והינה כלי דמוקרטי להבטחת זכויות האזרחים, ובמיוחד המיעוטים. מטרתו של הימין היום היא להעביר חוקה ציונית ולנצל את האווירה הימנית השוררת במדינה בתקופה זו. אך כידוע, הלגיטימיות של חוקת כל מדינה איננה מתבססת אך ורק על הרוב הכמותי, אלא על הסכמתם של כל הצדדים, ובמיוחד הסכמת המיעוטים במדינה. בשלב זה, אין אנו יכולים שלא לעסוק בנושא החוקה, אך בד בבד איננו רוצים שמעורבותנו תתן לגיטימציה לחוקה ציונית אשר מתעלמת מהזכויות הקולקטיביות של האזרחים הערבים. על כן, עלינו, מפלגות, ארגונים וציבור כאחד, לעבור משלב התגובה או הסירוב אל שלב הצגת הדרישות שלנו על שולחן הדיונים. עלינו להכין מסמך שנגדיר בו את השקפתינו ביחס למדינה ולמעמדנו בה, כלומר, להציג מסמך שיגדיר את זכויותינו הקולקטיביות כדי שיהווה בסיס לכל משא ומתן על ניסוח חוקה למדינה.

הקונצנזוס הערבי בעניין זה חשוב מאוד לצד שיתוף הפעולה עם זרמים יהודים מתקדמים. ללא קשר עם מידת הצלחתנו במימוש דרישותינו בחוקת המדינה, הצגת דרישות אלו על שולחן המשא ומתן ודעת הקהל יאתגרו כל חוקה המתעלמת מדרישות אלו, היינו המתעלמת מזכויותנו כמיעוט לאומי במדינת ישראל. חוקת המדינה לא יכולה לזכות בלגיטימיות במידה והיא נדחתה על ידי מיעוט לאומי שמהווה כ-20% מהאזרחים. משום כך, על כל הזרמים הפוליטיים להתאחד, ולהדגיש את המשותף ביניהם נגד הגישה השמרנית אשר מבקשת להזניח או לפגוע בזכויות האזרחים הערבים.

אני מודע לכך שועדות שונות עוסקות בניסוח מסמכים שמגדירים את המסר או השיח של האזרחים הערבים, וזה כשלעצמו צעד מבורך. במסגרת פעילות זו החליטה עאדלה ליזום, בשיתוף פעולה עם הזרמים הפוליטיים ועם אנשי מקצוע ומשכילים, ניסוח "מגילת זכויות" או מה שנקרא Bill of Rights שתקבע את הזכויות הקולקטיביות והאזרחיות של האזרחים הערבים. זהו תהליך ארוך ומורכב שישתתפו בו מומחים משפטיים וחברתיים, אך הוא יציג בפני דעת הקהל ובפני ההיסטוריה את דרישותיהם של האזרחים הערבים במדינה זו.